

Evaluating the Gambling-likeness of Bitcoin's Distributed Ledger with Emphasis on Imam Khomeini's Jurisprudence thought

Seyyed Mohammad Kazem Rajaei

Professor of Economics Department of Imam Khomeini Educational and Research Institute.
Email: rajaei_smk@yahoo.co.uk

Gholamali Masoumi Nia

Associate Professor, Department of Economics, Kharazmi University.
Email: masuminia@khu.ac.ir

Mahdi Noori

Associate Professor, Department of Economics, University of Tehran.
Email: mahdinouri@ut.ac.ir

Saeed Ebrahimi (Corresponding Author)

Qom seminary lecturer and Islamic economics researcher.
Email: s_e1386@yahoo.com

Citation Seyyed Mohammad Kazem Rajaei, Gholamali Masoumi Nia, Saeed Ebrahimi [Evaluating the Gambling-likeness of Bitcoin's Distributed Ledger with Emphasis on Imam Khomeini's Jurisprudence thought (Persian)]. [EGHTESAD-E ISLAMI \(A Quarterly Journal on Islamic Economics\)](#). 2024; 24 (95): 151-186
 [10.22034/iec.2024.2027891.2747](https://doi.org/10.22034/iec.2024.2027891.2747)

Received: 01 May 2024 , Accepted: 27 August 2024

Abstract

The structure of Bitcoin as the first cryptocurrency is based on the three foundations of cryptography, decentralization and irreversibility of transactions. The lack of concentration in cryptocurrencies leads to the creation of distributed ledgers, and encryption and irreversibility each lead to the improvement of the security of cryptocurrencies. The legitimacy of using Bitcoin and other cryptocurrencies depends on the legitimacy of the laws governing the cryptocurrency ledger and avoiding red lines such as gambling, which is the focus of this research. There are different views among the jurists regarding the restrictions and conditions of gambling. These differences and diversity of thoughts have led to the formation of various conclusions about gambling, which may be effective in the case of the title of gambling on Bitcoin. The current research, with a descriptive and analytical method and with an emphasis on Imam Khomeini's (RA) opinions, explained the concept of gambling in the ledger of Bitcoin as the oldest and most important cryptocurrency, and while explaining the fundamental concepts of Bitcoin and the laws governing it, reached this conclusion. It was found that the distributed ledger of Bitcoin is not contaminated with gambling, although the investigation of the gambling nature of its secondary transactions requires independent research.

Keywords

Gambling, Bitcoin, distributed ledger, consensus algorithm, jurisprudence.

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر

اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

سید محمد کاظم رجایی

استاد گروه اقتصاد مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) Email: rajaei_smk@yahoo.co.uk

غلامعلی معصومی نیا

دانشیار گروه اقتصاد، دانشگاه خوارزمی. Email: masuminia@khu.ac.ir

مهدی نوری

استادیار گروه اقتصاد، دانشگاه تهران. Email: mahdinouri@ut.ac.ir

سعید ابراهیمی (نویسنده مسئول)

مدرس حوزه علمیه قم و پژوهشگر اقتصاد اسلامی. Email: s_e1386@yahoo.com

Citation Seyyed Mohammad Kazem Rajaei, Gholamali Masoumi Nia, Saeed Ebrahimi [Evaluating the Gambling-likeness of Bitcoin's Distributed Ledger with Emphasis on Imam Khomeini's Jurisprudence thought (Persian)]. *EGHTESAD-E ISLAMIC (A Quarterly Journal on Islamic Economics)*. 2024; 24 (95): 151-186
doi:10.22034/iee.2024.2027891.2747

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶

چکیده

ساختار بیت کوین به عنوان اولین رمزارز بر سه پایه رمزنگاری، عدم تمرکز و برگشت‌ناپذیری تراکنش‌ها استوار شده است. عدم تمرکز در رمزارزها به ایجاد دفاتر کل توزیع شده منتهی می‌شود و رمزنگاری و برگشت‌ناپذیری نیز هریک به گونه‌ای به ارتقای امنیت رمزارزها می‌انجامند. مشروعیت استفاده از بیت کوین و دیگر رمزارزها، در گرو مشروع بودن قوانین حاکم بر دفتر کل رمزارز مزبور و دوری از خطوط قرمزی مانند قمار می‌باشد که محور این تحقیق را به خود اختصاص داده است. در قیود و شروط تحقق قمار دیدگاه‌های گوناگونی در میان فقها وجود دارد. این اختلافات و گوناگونی اندیشه‌ها، به شکل‌گیری استنباطات مختلفی در مورد قمار انجامیده است که ممکن است در صدق عنوان قمار بر بیت کوین مؤثر باشد. تحقیق کنونی با روش توصیفی-تحلیلی و با تأکید بر آرای امام خمینی به تبیین مفهوم قمار در دفتر کل بیت کوین به عنوان قدیمی‌ترین و مهم‌ترین رمزارز پرداخته و ضمن تشریح مفاهیم بنیادی بیت کوین و قوانین حاکم بر آن، به این نتیجه دست یافت که دفتر کل توزیع شده بیت کوین آلوده به قمار نیست؛ هرچند بررسی قمارگونه بودن معاملات ثانویه آن نیازمند تحقیقات مستقلی می‌باشد.

واژگان کلیدی

قمار، بیت کوین، دفتر کل توزیع شده، الگوریتم اجماع، فقه.

مقدمه

پس از اختراع رایانه، اینترنت و ظهور فناوری اطلاعات و در نتیجه تسهیل دسترسی به اطلاعات و پردازش داده‌ها، تحولات عظیمی در سطح دانش‌های مختلف روی داد. مبادلات و تراکنش‌های مالی نیز از این قاعده مستثنی نماندند و فناوری مزبور سبب تغییرات شگرف در بازارهای مالی گردید. پیدایش رمزارزها و رقابت آنها با پول‌های متداول یکی از آثار ورود فناوری اطلاعات به فضای مالی در عصر کنونی است. تمامی رمزارزها از فناوری دفتر کل توزیع‌شده استفاده می‌کنند که دارای سه لایه پروتکل، شبکه و داده می‌باشد. اولین رمزارزی که مبتنی بر این فناوری در سال ۲۰۰۸ وارد بازارهای مالی شد، بیت‌کوین بود و رمزارزهای متعددی بر اساس دفتر کل توزیع‌شده بیت‌کوین شکل گرفتند.

با ورود بیت‌کوین و کوین‌های وابسته‌اش به جوامع اسلامی، سؤالات فقهی متعددی نظیر مالیت، غرری بودن معاملات و یا قمارگونه بودن این کوین‌ها مطرح شد. با صرف‌نظر از شبه‌غرر و یا عدم مالیت بیت‌کوین، شبه‌قمار را می‌توان در دو سطح در مورد بیت‌کوین مطرح نمود؛ گاه در سطح معاملات بیت‌کوین‌های استخراج‌شده و گاه در مورد ساختار دفتر کل بیت‌کوین مطرح می‌شود. این تحقیق تلاش می‌کند سؤال اخیر را با توجه به عبارات برخی از متخصصان این فناوری که استخراج بیت‌کوین را وابسته به شانس و قمارگونه معرفی کرده‌اند (Antonopoulos, 2017, p. 250) بررسی کند. البته این شبهه تنها در سطح متخصصان رمزارزها مطرح نمی‌گردد و به سطح قانونگذاران نیز تسری یافته و هیئتی از قانونگذاران انگلستان در ۱۶ می ۲۰۲۳ خواستار دسته‌بندی بیت‌کوین تحت عنوان قمار شده‌اند که می‌توان از مطالبه مزبور به عنوان دکترین حقوقی در این زمینه نام برد. قمار بودن بیت‌کوین می‌تواند در دو سطح دفتر کل توزیع‌شده آن و نیز در معاملات ثانویه آن مطرح گردد و این مقاله به بخش نخست یعنی قمارگونه

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

بودن دفتر کل بیت کوین می‌پردازد. برای پاسخ به سؤال قمارگونه بودن این نوع از دفتر کل، باید به سؤالات مطرح در سه زمینه آتی پاسخ داد. آلودگی یا عدم آلودگی رمزارزها به قمار در لایه پروتکل، رخداد قمار در لایه شبکه و در نهایت امکان مطرح شدن شبهه قمار در لایه داده. به صورت خلاصه قابل پذیرش بودن یا نبودن قمارگونه‌گی دفتر کل رمزارزها در اندیشه فقهی امامیه خصوصاً امام راحل، مسئله اصلی این تحقیق را به خود اختصاص داده است. تحقیق پیش رو بر اساس فیش برداری و روش توصیفی، تحلیلی درصدد پاسخگویی به سؤال مزبور است. پاسخ به این دست پرسش‌های فقهی به روشن شدن ابعاد فقهی استفاده از رمزارزها می‌انجامد و عرصه را برای تحقیقات حقوقی و تدوین قوانین مناسب در این باره فراهم می‌آورد.

پیشینه تحقیق

الف) پیشینه داخلی

مقدس اردبیلی در *مجمع الفائده* (اردبیلی، ۱۴۰۳ ق، ج ۸، ص ۴۱)، مرحوم شیخ انصاری در *المکاسب* (انصاری، ۱۴۱۱ ق، ج ۱، ص ۱۹۲) و امام خمینی در *المکاسب المحرمة* (امام خمینی، ۱۴۱۵ ق، ج ۲، ص ۸) همانند بسیاری از فقهای عظام از منظر فقهی صرف به تشریح مفهوم قمار اهتمام ورزیده‌اند. در تحقیقات میان‌رشته‌ای مرتبط با بیت کوین می‌توان به آثار آتی اشاره نمود. خردمند (۱۳۹۸) در مقاله «بررسی فقهی استخراج و مبادله رمزارزها با تمرکز بر شبکه بیت کوین» ضمن اشاره گذرا به ساختار بیت کوین بحث قمار را بر اساس نظر دو تن از متأخرین مطرح می‌کند و در نهایت عدم تحقق قمار را نتیجه می‌گیرد. لکن مقاله مزبور بین وجود قمار در دفتر کل بیت کوین و معاملات ثانویه تفکیک ننموده است و از موضوع‌شناسی عمیق نیز برخوردار نیست. گزارش کارشناسی پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی (۱۳۹۹) نیز به صورت گذرا به شبهه قمار بودن بیت کوین پرداخته

است و بی آنکه مستندات فقهی ارائه کند، شبهه مزبور را مردود می‌داند. رضایی صدرآبادی و همکاران (۱۳۹۸) در «تحلیل فقهی اقتصادی استخراج ارزهای مجازی در نظام اقتصادی اسلام (مطالعه موردی بیت کوین)» بدون عنایت به بحث قمار، عمدتاً از دیدگاه فقه حکومتی و با تأکید بر احتمال تسلط کفار به بحث استخراج بیت کوین پرداخته‌اند. مدرسی (۱۴۰۱) در کتاب فقه رمزارزها توجهی به شبهه قمارگونه بودن رمزارزها ننموده و به مباحثی مانند بررسی شروط عوضین در رمزارزها، شبهه عدم مالیت و جریان ربا در رمزارزها پرداخته است.

ب) پیشینه خارجی

مقالات و تحقیقات مختلفی در مورد مباحث فنی و حقوقی بیت کوین منتشر شده است که در ذیل به مهم‌ترین این تحقیقات اشاره می‌شود. ناکاموتو (Nakamoto, ۲۰۰۸) معتقد بود که یک نسخه کاملاً هم‌تا به هم‌تا از پول نقد الکترونیکی، این امکان را به ما می‌دهد که پرداخت‌های برخط از یک طرف به طرف دیگر بدون مراجعه به یک مؤسسه مالی ارسال شود. وی سپس ساختار فنی از بیت کوین را در این مقاله برای اولین بار منتشر می‌کند.

پینا و رانبرگ (Pinna & Ruttenberg, 2016) ضمن مطرح نمودن ساختار دفتر کل توزیع شده معتقدند که فناوری دفتر کل توزیع شده، به کاربران اجازه می‌دهد بدون نیاز به استفاده از یک سیستم اعتبارسنجی مرکزی که استانداردهای خود را تحمیل می‌کند، اطلاعات خود را تغییر دهند.

بینوس و همکاران (Benos, Garratt & Gurrola, 2017) با نگاهی اقتصادی به مقوله رمزارز معتقدند این فناوری بر سه محور رمزنگاری، عدم اعتماد و عدم تمرکز استوار است و یکی از گونه‌های آن بلاک‌چین است. بلاک‌چین یک پایگاه داده توزیع شده تراکنش‌هاست که گره‌های توزیع شده در سطح جهانی، توسط یک شبکه ارتباطی هم‌تا به هم‌تا با یکدیگر مرتبط شده‌اند.

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

گلاسر (Glaser, 2017)، آنتونوپولوس (Antonopoulos, 2017) و نیز بشیر (Bashir, 2018) به تشریح جزئیات فنی بیت کوین، الگوریتم اجماع آن و مقولات مرتبط پرداخته‌اند. تحقیقات یادشده عمدتاً مسائل فنی دفتر کل بیت کوین را مطرح نموده‌اند و مباحث حقوقی و مفاهیم مرتبط با قراردادهای مالی را بررسی نکرده‌اند. از جمله مقالاتی که به ساختار مباحث فقهی و حقوقی بیت کوین توجه کرده‌اند می‌توان به آثار ذیل اشاره نمود.

رشید عوده (۲۰۱۹) در مطالعه «ارزهای مجازی: احکام فقهی آنها و حکم برخورد با آنها» مبادله با بیت کوین را قمار می‌داند. همچنین سمیران (۲۰۱۹) در مقاله «کنترل فرایند انتشار ارزهای دیجیتال» اعتقاد به آلودگی رمزارزها و خصوصاً بیت کوین به قمار دارد. در میان محققان اسلامی، نویسندگان دیگری مانند اوزیوو و یاندیو (Oziev & Yandiev, 2017) و طه علی و حق (Taha Ali & Haq, 2018) به همراه فبریاندیکا و سوکمانا (Febriandika & sukmana) در مقالات خود عنوان قمار را بر بیت کوین تطبیق کرده‌اند. از دانشمندان دیگر می‌توان یونلاین (Yuneline, 2019) را نام برد که در پژوهشی با عنوان «تحلیل ویژگی‌های ارز دیجیتال در چهار منظر» و ذوالخبری (Zulkhibri 2019) در مقاله‌ای با نام «ارز دیجیتال حلال و ثبات مالی» همراه با آمادو و باله (Amadu & Billah, 2019) در گزارش تحقیقی که با عنوان «اخلاق در ارزهای دیجیتال» منتشر نمودند، قمار را از جمله ادله ممنوعیت استفاده از بیت کوین برشمرده‌اند. نگارندگان، تحقیقی یافت نکردند که با تفکیک دفتر کل از معاملات ثانویه بیت کوین و با تأکید بر نظرات امام راحل تلاش نموده باشد که شبهه قمارگونه بودن دفتر کل بیت کوین را مورد مذاقه قرار دهد.

مفهوم‌شناسی قمار

از بررسی کتب لغت (ازهری، ۱۴۲۱ق، ج ۹، ص ۱۲۶/ زمخشری، ۱۹۷۹م،

ص ۵۲۲ / ابن فارس، ۱۴۰۴ ق، ج ۵، ص ۲۶ / مصطفوی، ۱۴۰۲ ق، ج ۹، ص ۳۱۷ / فیروزآبادی، ۱۴۱۵ ق، ج ۲، ص ۲۰۷ / فیومی، ۱۴۱۴ ق، ج ۲، ص ۵۱۵ / حمیری، ۱۴۲۰ ق، ج ۳، ص ۱۷۷۰ / مهنا، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۴۱۶) در معنای قمار این گونه نتیجه می‌شود که قمار خواه ریشه در نیرنگ داشته باشد و یا اینکه از معنای سفیدی و یا ماه مشتق شده باشد در نهایت به دو رکن مغالبه و مراهنه یا رهان استوار است. بازی کردن هم اگرچه توسط برخی از بزرگان مانند مرحوم طریحی (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۴۶۳) و ابن منظور (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق، ج ۵، ص ۱۱۵) و نیز جوهری (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۷۹۹) در معنای قمار اخذ شده است، اما این امر مورد پذیرش همه لغویان نیست و نمی‌توان بازی و لعب را بخشی از معنای قمار دانست و از نظر تحقق خارجی هم این دو مفهوم تلازمی باهم ندارند. چه بسا اشاره به معنای لعب و بازی، به دلیل کثرت وقوع قمار در قالب بازی می‌باشد؛ نه اینکه قمار در اشکال دیگر قابل تحقق نیست.

حال به واکاوی معنای رهان و مغالبه می‌پردازیم. مغالبه از ریشه غلب و به معنای پیروزی است و مغالبه یعنی تلاش طرفین برای پیروزی در امری واحد و در امور مختلف مانند مباحثات علمی و اعتقادی نیز مفهوم مغالبه استفاده می‌گردد (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۱، ص ۳۴۱). مراهنه از ماده رهن می‌آید. تاج العروس در ماده رهن می‌گوید: هر چیزی که به سبب آن شخصی محبوس شود، رهین فرد محسوب می‌شود و مراهنه و رهان به معنای در خطر قرار دادن مال است که در قالب مسابقه در مطلق امور خواه اسب‌دوانی و خواه هر شیء دیگری می‌تواند رخ دهد (زبیدی، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۸، ص ۲۵۰)

«خاطره» که توسط صاحب تاج العروس معادل مراهنه گرفته شده است، به معنای مال را در معرض نابودی قرار دادن می‌باشد و با توجه به باب مفاعله حکم به طرفینی بودن آن می‌شود؛ یعنی دو طرف به صورت متقابل مال خود را در معرض هلاکت قرار می‌دهند. کلام زمخشری نیز مؤید همین

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

معناست (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۶۴۸ / زمخشری، ۱۳۸۶، ص ۲۲۶). بنابراین مرانه نزد اهل لغت به معنای رهن‌گذاری طرفینی و گروگذاری متقابل است که امروزه شرط‌بندی به آن اطلاق می‌شود و طرفین ملتزم می‌شوند در صورت شکست، تعهدی مالی را نسبت به طرف مقابل ایفا کنند و این معنا روشن‌ترین مصداق قمار است. البته امکان تفکیک رهان و مرانه در معنا و ترجمه رهان به مطلق پاداش وجود دارد و بر این اساس تحقق قمار در زمان پرداخت رهان و در موردی که طرفین برای دست‌یابی به پاداش شخص ثالث با یکدیگر رقابت می‌کنند، ممکن است. پس از بررسی معنای لغوی قمار، به کلمات فقهی امامیه در دو دوره قدما و متأخرین مراجعه و کلمات مرحوم امام به عنوان نماینده معاصرین به صورت تفصیلی مطرح می‌شود.

قمار در اندیشه فقهی امامیه

مرحوم مفید در باب شرایط شاهد می‌فرماید شهادت قمارباز، بازی‌کننده با شطرنج و دیگر آلات قمار پذیرفته نیست (شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق، ص ۷۲۶). همین‌طور حلبی (۱۴۰۳ ق، ص ۲۸۱)، سلار (۱۴۰۴ ق، ص ۱۷۰)، ابن‌براج (۱۴۰۶ ق، ص ۳۲۵) و شیخ طوسی (۱۳۸۷، ج ۸، ص ۲۲۱ و ۱۴۰۰، ص ۳۲۵) در حکم حرمت، صرف بازی نمودن با آلات قمار را کافی دانسته‌اند و عبارتی که حاکی از مفهوم‌شناسی قمار باشد در کلمات آنان یافت نشد؛ اما با دقت در عبارات این بزرگواران می‌توان گفت که ایشان بازی با آلات قمار را دارای حکمی برابر با قمار دانسته‌اند؛ از این رو شاید نتوان گفت که قدما مفهوم قمار را حتماً شامل معنای بازی کردن هم می‌دانند، بلکه ممکن است صرف شرط‌بندی را قمار بدانند که اگر شرط‌بندی با آلات خاص و در قالب بازی محقق شود قطعاً قمار است و اگر بازی بدون شرط‌بندی با آلات قمار صورت گیرد، قمار نیست، اما حرام است.

با این‌همه حمل مزبور قطعی به نظر نمی‌رسد و می‌توان گفت که

عبارت آلات قمار و بازی با آنها یعنی اینکه در معنای قمار قطعاً بازی نهفته است و این بازی‌ها آلت مخصوص به خود را دارند. درعین حال همچنان این احتمال وجود دارد که ایشان صرف شرطبندی را قمار بدانند و این شرطبندی اگر در قالب بازی مطرح گردد نیاز به آلت دارد که به این آلات، آلات قمار گفته می‌شود. شاهدهی که بر این ادعا وجود دارد عبارتی است که شیخ صدوق ذکر نموده‌اند و قمار و لعب را از هم تفکیک نموده‌اند (صدوق، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۴۵۷).

اما در طبقه متأخرین نیز مفهوم مشخصی از قمار در کلام بسیاری از بزرگان ارائه نشده است و تنها به بیان حکم قمار بسنده نموده‌اند (ابن‌ادریس حلی، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۱۲۱ / کیدری، ۱۴۱۶ق، ص ۲۴۶ / محقق حلی، ۱۴۰۸ق، ج ۴، ص ۱۱۷ / علامه حلی، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۱۵۶ و همو ۱۴۲۰ق، ج ۵، ص ۲۵۰ / عاملی (شهید اول)، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۱۲۶). در این میان کلام مرحوم علامه حلی ظهور در عدم اشتراط لعب در معنای قمار دارد (علامه حلی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۰، ص ۳۹۵). علامه مجلسی نیز در بیان شرح حدیثی از امیر مؤمنان (ع) کلامی را مطرح نموده‌اند که می‌توان وجود معنای لعب را در آن محتمل دانست (مجلسی، ۱۴۰۶ق، ج ۱۰، ص ۱۸۶).

مرحوم اردبیلی اولین فقیه متأخری هستند که تعریف روشنی از قمار ارائه نموده‌اند و فرموده‌اند: «قمار به معنای بازی کردن با آلات مخصوص به آن است؛ مانند نرد و شطرنج و حتی بازی با انگشتر و ... را نیز قمار گویند؛ یعنی ایشان پس از ذکر روشن‌ترین فرد قمار در معنای قمار توسعه داده و استفاده از آلات مخصوص به قمار را شرط تحقق قمار نمی‌دانند (اردبیلی، ۱۴۰۳ق، ج ۸، ص ۴۱).

مرحوم شیخ انصاری در مقام بیان مفهوم قمار، سه احتمال ذکر می‌کنند و بدون اینکه قضاوتی نمایند از مفهوم‌شناسی عبور نموده و چهار قسم برای تحقق قمار ذکر می‌کنند و در هر چهار قسم، بازی را در مفهوم قمار

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

مطرح می‌کنند (شیخ انصاری، ۱۴۱۱ق، ج ۱، ص ۱۸۵-۱۹۲). البته ایشان در جای جای عبارت بر وجود مفهوم مغالبه تأکید کرده‌اند و چه بسا ذکر بازی توسط جناب شیخ، به عنوان روشن‌ترین و شایع‌ترین مصداق مفهوم مغالبه باشد. دلیل بر این مدعا نیز تصریح ایشان به کفایت مطلق مغالبه در تحقق قمار است و می‌فرمایند: «الأظهر أنه مطلق المغالبه» (همان، ص ۱۹۲)؛ بنابراین می‌توان این‌گونه ادعا کرد که در دیدگاه شیخ اعظم بازی خصوصیتی در صدق قمار ندارد و هر جا که مغالبه و رهان و یا حتی مغالبه وجود داشته باشد، می‌توان گفت که قمار صدق می‌کند.

دیدگاه امام راحل در مورد قمار

عبارات مرحوم امام در کتاب **البيع** اشاره‌ای به مفهوم‌شناسی قمار ندارد و حداکثر اشاره‌ای به باطل بودن قمار نموده‌اند (امام خمینی، ۱۳۷۹، ص ۹۹). ایشان در **المکاسب** به بررسی تفصیلی قمار پرداخته‌اند و در تعریف قمار می‌فرمایند: «بر اساس دیدگاه علمای شیعه قمار زمانی که با آلات مخصوص و رهان صورت پذیرد، اجماعاً حرام است. مفهوم قمار و میسر با این دو قید قطعاً محقق می‌گردد و تفاوتی میان انواع قمار نظیر نرد و شطرنج و حتی بازی کردن با گردو و تخم‌مرغ نیست؛ زیرا عرف به تمامی این موارد قمار اطلاق می‌کند؛ ولو دلیل حکم عرف متداول بودن قماربازی با گردو و تخم‌مرغ باشد و اگر در صدق قمار بر این موارد شک شود، تردیدی وجود ندارد که این موارد از نظر حکمی به قمار ملحق می‌شوند» (امام خمینی، ۱۴۱۵ق، ج ۲، ص ۸)؛ اما در مواردی که تنها بازی با آلات قمار و غیر آلات قمار صورت پذیرد و رهان وجود نداشته باشد صدق قمار از نظر معظم‌له محل تأمل است و تنها حکم حرمت را بدون تحقق عنوان قمار بر مورد اول صادق می‌دانند (همان، ص ۱۲-۱۳).

در خصوص بازی با غیر آلات قمار و با رهان، ایشان اجماع را مدرکی و قول لغوی را نیز دال بر صدق قمار نمی‌دانند (همان، ص ۲۳). از نظر ایشان

روایات نیز دال بر تحقق قمار نیستند و تنها حکم حرمت را از مرسله مرحوم صدوق استفاده می‌فرمایند (همان، ص ۲۵-۳۵). دلیل دیگر بر حرمت نیز باطل بودن این سبب است و در نتیجه این قسم را تحت اطلاق آیه شریفه اکل مال به باطل درج می‌نمایند (همان، ص ۲۵-۲۸)؛ بنابراین قمار تنها در بازی با آلات قمار و در صورت مغالبه و مراهنه محقق است.

البته ایشان در کتاب فوق روایتی از ابن‌سیابه (عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۷، ص ۴۱۳) ذکر فرمودند که قمار را قابل توسعه در مطلق بازی‌ها می‌دانست و همین معنا را می‌توان از صحیح‌ه معمر بن‌خلاد (همان، ج ۱۷، ص ۳۲۳) و روایت جابر (همان، ص ۱۶۵) از امام باقر (ع) برداشت نمود که امام (ع) آلت را داخل در مفهوم قمار نمی‌داند؛ از این رو وجه روشنی برای کنارگذاشتن این روایات توسط حضرت امام تصور نمی‌شود. شاید به دلیل همین نوع اشکالات است که نظر ایشان در کتاب *تحریر الوسیله* با تغییر همراه است و از قید آلت قمار رفع ید نموده‌اند و صرف لعب به همراه رهان را در صدق قمار کافی می‌دانند (امام خمینی، ۱۴۲۱ق، ص ۸۵۲).

همچنین در استفتائاتی که از محضر شریفشان به عمل آمده، ورزش‌هایی مانند والیبال را نیز با وجود رهان در آنها مصداق قمار دانسته‌اند (امام خمینی، ۱۴۰۰، ج ۳۶، ص ۵۴۲)؛ ضمن اینکه بنا بر ظاهر عبارت معظم‌له مالی که به عنوان رهان قرار داده شده است نیز لزوماً نباید از سوی طرفین پرداخت شود و صرف بردو باخت اگر با جایزه همراه باشد مفید قمار است (همان، ص ۵۴۳). در نهایت می‌توان گفت که امام راحل سه رکن لعب، مغالبه و رهان را برای تحقق قمار لازم دانستند و چون مراهنه در بردارنده معنای مغالبه نیز هست می‌توان گفت که دو قید لعب و رهان در صدق قمار از دیدگاه امام خمینی کافی است.

اما به نظر می‌رسد با توجه به روایات ابن‌سیابه و ابن‌خلاد و با عنایت به کلام لغویان، کلمات فقهای عظام مانند علامه حلی و فهم عرفی از قمار،

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

مراهنه و مغالبه در تحقق عنوان قمار کافی است و لزومی ندارد که قید بازی در مفهوم قمار اخذ شود. یکی از شاگردان مبرز امام راحل نیز صرف وجود عوض به همراه بردوباخت را در تحقق قمار کافی می‌دانند و مهم‌ترین استدلال را دلالت عرف و لغت بر این مسئله می‌دانند (لنکرانی، ۱۳۹۰، ص ۴۷۳). در نظر ایشان در مواردی که طرفین در معرکه‌ای مانند بخت‌آزمایی وارد می‌شوند و برای دستیابی به پاداشی رقابت می‌کنند که تصادف و شانس تعیین‌کننده‌ترین عامل استحقاق است، قمار تحقق می‌یابد؛ کلامی که نمی‌توان به‌سادگی از آن چشم پوشید.

در نهایت و با توجه به آنچه که گفته شد، قمار را می‌توان این‌گونه معنا کرد: «هر نوع فعالیت غیراقتصادی اعم از بازی، شرط‌بندی، بخت‌آزمایی و ... که افراد بدون انجام فعالیت ارزشمند و عقلایی متناسب و تنها بر اساس بخت و اقبال، در پی کسب پاداش و درآمد هستند را قمار می‌نامند». البته اگر معنای لعب در دیدگاه امام راحل را عام بدانیم، نظر ایشان با دستاورد تحقیق از معنای قمار، کاملاً برهم منطبق هستند.

حال برای شناخت موضوع تحقیق، ابتدا به انگیزه ایجاد و اندیشه‌های طرفداران بیت کوین اشاره می‌شود؛ سپس به مفاهیم بنیادین بیت کوین مانند دفتر کل توزیع‌شده و بخش‌های مختلف آن پرداخته و ضمن تشریح تراکنش‌های مبتنی بر بیت کوین، وجود مفهوم قمار در تمامی بخش‌های دفتر کل و معاملات مبتنی بر آن پی گرفته می‌شود.

زمینه‌های فکری پیدایش بیت کوین

توانایی پرداخت و انجام تراکنش برخط به صورت گمنام و بی‌واسطه همواره از طرف جوامع خاصی مانند نخبگان فناوری اطلاعات، سایفرپانک‌ها (Cypherpunk) که طرفدار آزادی انتشار اطلاعات هستند، طرفداران غیرمتمرکزسازی و مدعیان آزادی فردی مورد حمایت قرار گرفته است. در تمامی گروه‌های مذکور یک هویت و جهان‌بینی مشترک وجود دارد. آنها

احساس می‌کنند که بخشی از یک خانواده بزرگ تحت تأثیر نظرات متفکرانی مانند هایک هستند (وانگ، ۱۴۰۱، ص ۲۰). این افراد همواره در تلاش برای روشی برای تبادل آزاد کلیه اقسام اطلاعات بودند که نقش نهادهای تنظیم‌گر را حذف یا به حداقل می‌رساند (همان، ص ۲۰). آنان از رمزنگاری به عنوان حافظ حریم خصوصی شهروندان و از بلاک‌چین به عنوان بستری برای کلیه خدمات اجتماعی و دولتی یاد می‌کنند و برخی از آنها فناوری‌های توزیع‌شده را پایان‌بخش دولت‌ها و حاکم‌کننده مطلق بازار آزاد می‌دانند (Atzori, 2015).

مفاهیم بنیادی

رمزنگاری

حفاظت داده‌ها از دسترس افراد فاقد صلاحیت و ایجاد قفل دیجیتالی بر اطلاعات را ایده اصلی رمزنگاری می‌توان دانست. در گذشته رمزنگاری تنها به رمزگذاری و رمزگشایی پیام‌ها با استفاده از کلیدهای مخفی اطلاق می‌شد؛ اما امروزه به صورت سه مکانیزم تعریف می‌شود. به رمز درآوردن به وسیله کلید متقارن، به رمز درآوردن با استفاده از کلید نامتقارن و هشینگ (فروزان، ۱۳۹۵، ص ۱۷).

در رمزگذاری با کلید متقارن کلید رمزگشایی و رمزنگاری یکسان است (قادرمرزی، ۱۳۹۸، ص ۲۵)؛ اما با رمزگذاری بر اساس کلید نامتقارن، از دو کلید خصوصی و عمومی استفاده می‌شود که از سرعت پایین‌تری در مقایسه با رمزنگاری متقارن برخوردارند (همان، ص ۲۴). کلید عمومی قابل دسترسی برای عموم است و همه می‌توانند یک کپی از آن را داشته باشند؛ اما کلید خصوصی به صورت امن نگهداری می‌شود (همان، ص ۴۵). با وجود اینکه رمزنگاری بخشی بسیار مهم در دفتر کل توزیع‌شده را به خود اختصاص می‌دهد، اما هیچ ارتباطی بین این مفهوم و قمار متصور نیست.

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

شبکه همتا به همتای توزیع شده

در این شبکه‌ها، کنترل کننده مرکزی وجود ندارد و همه شرکت کنندگان به صورت مستقیم با هم در ارتباط هستند. این خصوصیت سبب می‌شود که تراکنش‌ها به‌طور مستقیم بین همتایان بدون دخالت شخص ثالثی مانند بانک، انجام شود (Bashir, 2018, p. 12).

اجماع توزیع شده

ادبیات اجماع توزیع شده میان اعضای یک شبکه بیش از سه دهه است که در صنعت و دانشگاه مورد توجه دانشمندان بوده (Ibid, p.30) و در علوم مختلف مانند مهندسی ارتباطات مورد استفاده واقع شده است (Ren and W. Beard, 2008, p.8).

ناکاماتوبا تکیه بر این دانش توانست اجماع میان گره‌های شبکه اختراعی بزرگ را به سرانجام رساند. این اجماع به‌طور صریح توسط هیچ شورا و یا رأی‌گیری ایجاد نمی‌شود و هیچ زمان مشخصی را نمی‌توان به عنوان لحظه ظهور اجماع تعیین کرد. این اجماع محصول تعاملات هزاران گره مستقل است و با کمک الگوریتم‌های اجماع ایجاد می‌شود (Antonopoulos, 2017, p.217).

الگوریتم اجماع

بوتترین معتقد است در شبکه‌های همتا به همتا، الگوریتم اجماع حق به‌روزرسانی شبکه یعنی رأی‌دادن در مورد حقیقت را تقسیم‌بندی می‌کند (تاپ اسکات و تاپ اسکات، ۱۳۹۹، ص ۱۱۸). این الگوریتم روشی است که از طریق آن تمام افراد فعال در شبکه بلاک‌چین به یک توافق مشترک درباره وضعیت کنونی دفتر کل دست می‌یابند. وظایف الگوریتم اجماع به شرح زیر است.

۱. حصول اطمینان از اضافه‌شدن بلاک‌های واقعی و دارای مقبولیت

عمومی.

۲. تصمیم‌گیری در مورد اینکه آیا این تراکنش صلاحیت تأیید و ذخیره در دفتر را دارد یا خیر.

۳. تضمین یکدست‌سازی اطلاعات روی سامانه‌های سرویس دهنده به شبکه.

۴. انتخاب گره‌ها برای مدیریت امور روی دفتر کل توزیع‌شده (نواب‌پور، ۱۴۰۰، ص ۲۰).

فناوری دفتر کل (DLT)

سیستمی از رکوردهای الکترونیکی است که شبکه‌ای از شرکت‌کنندگان مستقل را قادر می‌سازد اجماعی حول ترتیب معتبری از تراکنش‌هایی که با رمزنگاری تأیید شده‌اند، شکل دهند. داده‌ها در این دفتر به روش دائمی و تغییرناپذیر با تکنیک‌های رمزنگاری ذخیره می‌شوند و به علت وجود مهر زمانی و هش، داده‌ها به راحتی قابل حسابرسی هستند (Vestergaard and et al, 2021, p.9).

دفتر کل توزیع‌شده داری انواع مختلفی است که بلاک‌چین یکی از آنها است. بلاک‌چین یک دفتر توزیع‌شده خاص است که در آن داده‌ها در بلوک‌هایی که توسط توابع هش به هم مرتبط شده‌اند سازماندهی می‌شوند (Treiblmaier, 2020, p.102). اعضای شبکه یا همان گره‌ها از طریق ip همدیگر را می‌شناسند و کاربران از طریق کلیدهای عمومی با یکدیگر ارتباط می‌گیرند (Glaser, 2017).

دفتر کل توزیع‌شده را می‌توان از زاویه‌های مختلف بررسی نمود. برخی از کتب، دفتر کل را بر اساس ویژگی‌های هفت‌گانه اساسی توضیح داده‌اند (Treiblmaier, 2020, p.40) اما راجس (Rauchs et al, 2018) با نگاهی مفهومی و عمیق‌تر DLT را بر اساس لایه‌های تشکیل‌دهنده آن تقسیم نموده است. با توجه به جامعیت این نگاه، از تقسیم‌بندی مزبور برای تشریح اجزای DLT بهره می‌گیریم.

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

لایه‌های دفتر کل توزیع شده

یک سیستم DLT را می‌توان به سه لایه اساسی به هم وابسته تقسیم کرد. هر لایه از یک یا چند مؤلفه و هر مؤلفه یک مجموعه منطقی از فرایندهای وابسته به هم است. هر فرایند شامل تعدادی از اقدامات است که بازیگران برای رسیدن به یک یا چند هدف خاص انجام می‌دهند. سه لایه دفتر کل شامل پروتکل، شبکه و داده می‌باشند (Ibid, p.33).

لایه پروتکل

لایه پروتکل، پایه و اساس یک سیستم DLT است. این لایه معین‌کننده مجموعه قوانین رسمی است که سیستم را مدیریت و طراحی و معماری آن سیستم را در قالب کد بیان می‌کند. پروتکل را می‌توان به صورت قانون اساسی در نظر گرفت که تمام شرکت‌کنندگان سیستم آن را قبول کرده‌اند (Ibid, p.34).

مؤلفه‌های پروتکل

پروتکل دارای دو مؤلفه است. مؤلفه آغازین و مؤلفه دگرگونی (Ibid, p.38). در مؤلفه آغازین فرایندهایی که تعیین‌کننده مرزهای سیستم و نحوه ایجاد کد پایه و مدیریت تغییرات در کد پایه معین می‌شود (Ibid, pp.53-54). در مؤلفه دگرگونی، چگونگی تغییر پروتکل مورد بحث قرار می‌گیرد و نیز این مؤلفه شامل نحوه اتخاذ تصمیمات گروهی در مورد تغییر پروتکل و همچنین نحوه درج نتایج تصمیمات در پروتکل است (Ibid, pp.55-57).

بررسی قمار بودن لایه پروتکل

برای اجتناب از پیچیدگی و اطناب در انتهای هر لایه به بررسی حکم لایه مزبور می‌پردازیم. در لایه پروتکل، فرایندهای وابستگی سیستمی و ایجاد کد پایه ارتباط مستقیمی با قمار ندارند و قمار بر مبنای نظر امام راحل و مبنای تحقیق در آنها قابل تصور نیست. فرایند شروع قانون نیز از سه بخش مدیر،

نگهدارنده کد پایه و ابزار شکل گرفته است. روشن است که ساختار قانونی تعیین مدیر و نگهدارنده کد پایه و ابزار اعمال مدیریت نیز ارتباطی با قمار در هر دو معنا ندارند.

اما در بخش مؤلفه دگرگونی فرایند چگونگی تغییر پروتکل مورد بحث قرار می‌گیرد که توسط یک مرکز خاص و یا بر اساس رأی‌گیری و یا بدون قاعده صورت می‌گیرد. در این بخش نیز اساساً رقابت و رهان را نمی‌توان تصور نمود؛ بنابراین بحث قمار در لایه پروتکل چندان قابل طرح نیست.

لایه شبکه

شبکه یک DLT نتیجه مستقیم پیاده‌سازی قوانین پروتکل است. شبکه مجموعه‌ای از گروه‌های بازیگران به هم پیوسته و فرایندهایی است که به یک استاندارد فناوری پایبندی دارند و به صورت فعال در تبادل داده‌ها مشارکت می‌کنند. لایه شبکه دارای سه مؤلفه ارتباطات، پردازش تراکنش و مؤلفه اعتبارسنجی می‌باشد (Ibid, p.38).

مؤلفه ارتباطات

در مؤلفه ارتباطات سه فرایند دسترسی به شبکه، انتشار داده و شروع تراکنش وجود دارد (Ibid, p.33).

فرایند دسترسی به شبکه: این فرایند همان حق وصل شدن به شبکه است (Ibid, p.58).

فرایند انتشار داده: داده‌ها می‌توانند شایعه‌وار میان همه گره‌ها و یا گره‌های خاص و محدودی منتشر شوند (Ibid, p.59).

فرایند شروع تراکنش: تراکنش این‌گونه آغاز می‌شود. یک کاربر پیامی در قالب استاندارد با استفاده از کلید خصوصی خود را امضا می‌کند و جهت ایجاد و ارسال تراکنش به شبکه واسطه‌های متفاوتی مانند انواع کیف پول‌ها در دسترس کاربران نهایی قرار گرفته است (Ibid, p.60).

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

مؤلفه پردازش تراکنش

مؤلفه پردازش تراکنش شامل فرایندهای پیشنهاد رکورد، قانون حل اختلاف و پردازش تراکنش انگیزشی می‌گردد.

فرایند پیشنهاد رکورد: پیشنهاد رکورد به فرایندی اشاره دارد که در آن تولیدکنندگان رکورد مجموعه‌ای از تراکنش‌های تأییدنشده را انتخاب کرده و کنار هم قرار می‌دهند تا یک رکورد کانیدیدا شکل بگیرد (Ibid, p. 61).

فرایند قانون حل اختلاف: مشخص می‌کند که اختلافات در مورد نسخه‌های رقیب یا متضاد از رکوردهای معتبر چگونه رفع شود. این قانون به الگوریتم اجماع مورد استفاده بستگی دارد. بیت کوین از قانون طولانی‌ترین زنجیره استفاده می‌کند (Ibid, p. 62).

فرایند پردازش تراکنش انگیزشی: به مواردی می‌پردازد که تولیدکنندگان رکورد را تشویق می‌کنند تا با تولید و پیشنهاد رکورد در فرایند پردازش شرکت داشته باشند (Ibid).

مؤلفه اعتبارسنجی

به مجموعه فرایندهای مورد نیاز برای اطمینان از اینکه بازیگران هرکدام مستقلاً به نتیجه یکسانی در مورد مجموعه‌ای از رکوردهای معتبر برسند گفته می‌شود (Ibid, p. 63).

برای عینیت بیشتر مؤلفه‌ها و فرایندهایشان با اجرای یک معامله فرضی میان الف و ب، کلیه مؤلفه‌ها در سه بخش تراکنش، ثبت در بلاک و ارسال به شبکه و اعتبارسنجی بلاک تعقیب می‌کنیم. برای روشن شدن ارتباط این گام‌ها با مؤلفه‌های ذکرشده به صورت مختصر باید گفت که گام اول یا همان انجام تراکش و معامله با رمزارز در مؤلفه ارتباطات قرار داد. اعتبارسنجی تراکنش مربوط به مؤلفه اعتبارسنجی است. ثبت در بلاک و ارسال به شبکه در مؤلفه پردازش تراکنش جای می‌گیرد و در نهایت افزودن

بلاک به شبکه نیز در مؤلفه اعتبارسنجی صورت می‌پذیرد.

گام اول: تراکنش

مرحله اول: انجام معامله با رمزارز

در ابتدا فرض می‌کنیم فرد الف خانه‌ای را به فرد ب می‌فروشد و در ازای آن از شخص مقابل مقداری کوین باید دریافت کند. فرد الف کیف پول خود را باز نموده و دگمه دریافت را فشار می‌دهد و آدرس بیت‌کوینی که کیف پولش به او می‌دهد را در اختیار فرد ب می‌گذارد. وی نیز مقدار کوینی که باید به فروشنده منتقل نماید را به آدرس مزبور می‌فرستد. حال باید دید در کیف پول چه رخ می‌دهد.

ابتدا به بخش خروجی تراکنش می‌پردازیم؛ جایی که کیف پول فرستنده برای فراهم کردن مبلغ مورد نیاز باید چند خروجی تراکنش خرج نشده را کنار هم قرار دهد. پس از فراهم شدن مبلغ، فرستنده اقدام به طراحی بخش خروجی تراکنش و ارسال مبلغ می‌کند. برای ارسال تراکنش‌ها روی شبکه، باید تراکنش‌ها را تبدیل به سریال نمود. این سریال‌ها فرمت داخلی ساختار داده (Datastructure) را تبدیل به فرمتی می‌کند که بتوان آن را بایستی منتقل نمود که به آن «استریم‌بایت» گفته می‌شود. استریم‌بایت‌ها از طریق فرایند بازگشت سریال‌سازی به داده‌های اولیه قابل تبدیل هستند.

هر خروجی تراکنش شامل دو بخش است. یک مبلغ بیت‌کوین بر حسب ساتوشی و دیگری هم یک معمای رمزنگاری که شرایط لازم برای خرج کردن خروجی را معین می‌کند. به این معما «اسکرپیت قفل‌کننده» یا «اسکرپیت شاهد» اطلاق می‌شود. در شکل ۳ کیف پول برای خرج بیت‌کوین، دو تراکنش خروجی ایجاد کرده است که میزان هر کدام مقابل عبارت value درج شده و «ScriptPubKey» نیز معمای رمزنگاری است (Antonopoulos, 2017, pp.119-123).

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

```
"vout":  
  }  
  "value": 0.01500000,  
  "scriptPubKey": "OP_DUP OP_HASH160 ab-  
68025513c3dbd2f7b92a94e0581f5d50f654e7 OP_  
EQUALVERIFY  
  OP_CHECKSIG"  
  ,  
  {  
  }  
  "value": 0.08450000,  
  "scriptPubKey": "OP_DUP OP_HASH160 7f9b1a7fb-  
68d60c536c2fd8aea53a8f3cc025a8 OP_EQUALVERI-  
FY OP_CHECKSIG,"  
  {
```

شکل ۳: (Antonopoulos, 2017, p.119)

حال به بخش ورودی تراکنش می‌رویم. هر سریال ورودی شامل ۴ بخش است. بخش نخست هشی که اشاره به خروجی‌های خرج‌نشده‌ای که کنار هم قرار گرفتند، دارد. بخش دوم شماره ترتیبی که محل این خروجی‌های خرج‌نشده در بلاک‌چین را نشان می‌دهد. بخش سوم یک کد اسکرپت یا همان امضای دیجیتال گیرنده و کلید عمومی فرستنده و نیز یک بخش فنی دیگر است که همه اینها تبدیل به سریال می‌گردند. سریال در بخش ورودی در حقیقت پاسخ معمای رمزنگاری مطرح‌شده توسط مالک قبلی است که در اینجا و از طریق امضای دیجیتال مالک جدید حل می‌شود (Antonopoulos, 2017, pp.123-126).

```

"vin] ":"
}
"txid": "7957a35fe64f80d234d76d83a2a8f1a-
0d8149a41d81de548f0a65a8a999f6f18,"
"vout": 0,
"scriptSig": "
3045022100884"d142d86652a3f47ba4746ec719bbfb-
d040a570b1deccbb6498c75c4ae24cb02204
b9f039ff08df09cbe9f6addac960298cad530a863ea8f-
53982c09db8f6e3813 [ALL]
0484ecc0d46f1918b30928fa0e4ed99f16a0fb4fde0735e-
7ade8416ab9fe423cc5412336376789d1
72787ec3457eee41c04f4938de5cc17b4a10fa336a-
8d752adf,"
{
"sequence": 4294967295
, [

```

شکل ۴: (Antonopoulos, 2017, p.126)

در شکل ۴ یک شناسه ارجاع به تراکنشی که مبلغ خرج نشده مورد نیاز را دارد «txid»، یک اندیس خروجی تراکنش «vout» که مشخص می‌کند در تراکنش منتخب کدام مبلغ مدنظر است و اندیس صفر یعنی اولین مبلغ تراکنش مدنظر است، یک بازکننده قفل «scriptSig» داریم که حل‌کننده معمای رمزنگاری است و در نهایت یک شماره ترتیب «sequence» وجود دارد.

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

مرحله دوم: انتشار اطلاعات در شبکه

پیام‌ها به شکلی شایعه‌وار منتشر می‌شوند (Nakamoto, 2008). هر گره بیت کوین تراکنشی که دریافت می‌کند را قبل از ارسال به دیگران به صورت مستقل اعتبارسنجی می‌کند (Balamurugan et al, 2023, p.79). گره‌ها تراکنش‌ها را بر اساس معیارهای ذیل دسته‌بندی می‌کنند تا تنها تراکنش‌های معتبر در شبکه منتشر شوند.

الف) ساختار دستوری و ساختمان داده تراکنش باید درست باشد و هر تراکنش ورودی باید مبتنی بر خروجی مورد ارجاعی باشد که پیش از این خرج نشده است؛ مگر اینکه از کوین‌هایی که به عنوان پاداش شبکه پرداخت شده‌اند استفاده کنند.

ب) برای هر تراکنش ورودی، اگر خروجی‌ای که توسط این ورودی به آن ارجاع شده در دیگر تراکنش‌های لاگ وجود داشته باشد، آن تراکنش مردود می‌شود.

ج) قابل شناسایی بودن هر پیام به واسطه اثر انگشت دیجیتالی مختص به خود سبب می‌شود که گره‌ها بتوانند به‌سادگی پیام‌های تکراری دریافتی را تشخیص دهند و نادیده بگیرند (Antonopoulos, 2017, p.215).

گام دوم درج تراکنش در بلاک

ساختار بلاک

بلاک یک ساختار داده‌ای است که برای نگهداری مجموعه‌ای از تراکنش‌ها استفاده می‌شود و به تمام گره‌های شبکه توزیع می‌گردد (Balamurugan et al, 2023, p.77). هر گره تراکنش‌های دریافتی را پیش از ثبت در بلاک در مخزن تراکنش‌های تأییدنشده (لاگ) خود ذخیره می‌کند. چنانچه یک بیت‌کوین دوبار خرج گردد، اولین تراکنش بر حسب برچسب زمانی معتبر است و تراکنش‌های دیگر فاقد اعتبار هستند (Nakamoto, 2008).

زمان و مقدار هر تراکنش همراه با آدرس‌های بیت‌کوین آنها به‌طور دائم

در بلاک‌ها ثبت می‌شوند و برای همه رایانه‌ها قابل مشاهده هستند؛ اما اطلاعات شخصی طرفین قابل نمایش نمی‌باشد (Girasa, 2023, p.37).

بلاک‌ها تراکنش‌ها را در بدنه خود ثبت می‌کنند. هر بلاک علاوه بر بدنه، دارای یک شمارنده تراکنش و یک هدر یا همان سرایند است. هر بلاک بدون درج داده دارای ۴ کیلوبایت حجم و سرایند آن ۸۰ بایت حجم دارد. با توجه به اینکه هر تراکنش ۲۵۰ بایت دارد و یک بلاک به‌طور میانگین شامل ۵۰۰ تراکنش می‌باشد، بنابراین سرایند یک‌هزارم بلاک کامل است (Antonopoulos, ۲۰۱۷, p.۱۹۵).

جدول ۵: ساختار یک بلوک

Size	Field	Description
۴ bytes	Block Size	The size of the block, in bytes, following this field
۸۰ bytes	Block Header	Several fields form the block header
۱-۹ bytes (VarInt)	Transaction Counter	How many transactions follow
variable	Transactions	The transactions recorded in this block

منبع: (Antonopoulos, 2017, p.224)

سرایند بلوک

مجموعه‌ای مرکب از ۵ فراداده است: هش بلوک قبلی، مهر زمانی ایجاد بلوک، سطح دشواری، ریشه درخت مرکب و نانس (Antonopoulos, 2017, p.227).

هش بلوک قبلی این امکان را به ما می‌دهد که پیشینه تراکنش‌ها را در نظر داشته باشیم. مهر زمانی ایجاد بلوک مانع از دوبار خرج کردن می‌شود (Bon-neau, et al, 2015). سطح دشواری بلوک به میزان صفرهای وابسته ابتدای هش گفته می‌شود. سطح دشواری با ارتقای توان پردازش شبکه افزایش می‌یابد تا روند استخراج بیت کوین با سرعت ثابت ادامه پیدا کند. به سطح دشواری

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

بلاک مقدار آستانه و یا مقدار هدف گفته می‌شود (Pinna & Ruttenberg, 2016). ریشه درخت مرکل نیز چکیده تراکنش‌های بلاک است. هش بلاک قبلی و سطح دشواری بلوک، زمان تشکیل و ریشه درخت مرکل غیرتصادفی هستند؛ ولی نانس یک عدد کاملاً تصادفی است که فقط از طریق آزمون و خطا می‌توان به آن دست یافت و باید به گونه‌ای باشد که وقتی کنار اعداد دیگر سرایند قرار گیرد، هش مزبور کمتر از سطح دشواری بلوک باشد (Girasa, 2023, p.38). نانس تنها یک بار تولید و یک بار استفاده می‌شود (Bashir, 2018, p.21).

جدول ۶: ساختار سرایند بلوک

Size	Field	Description
۴bytes	Version	A Version number to track software/ protocol upgrades
۳۲bytes	Previous Block Hash	A reference to the hash of the previous (parent) block in the chain
۳۲bytes	Merkle Root	A hash of the root of the merkle tree of this block's transactions
۴bytes	Timestamp	The approximate creation time of this block ((seconds from Unix Epoch
۴bytes	Difficulty Target	The Proof-of-Work algorithm difficulty target for this block
۴bytes	Nonce	A counter used for the Proof-of-Work algorithm

منبع: (Antonopoulos, 2017, p. 227)

الگوریتم اثبات کار

اثبات کار را اولین بار رمزنگار بریتانیایی به نام آدام بک در سال ۱۹۹۶ آزمایش کرد تا بتواند با ایمیل‌های اسپم مقابله نماید. اگرچه این نظریه برای ارسال ایمیل با شکست مواجه شد، اما بعدها توسط ساتوشی مورد

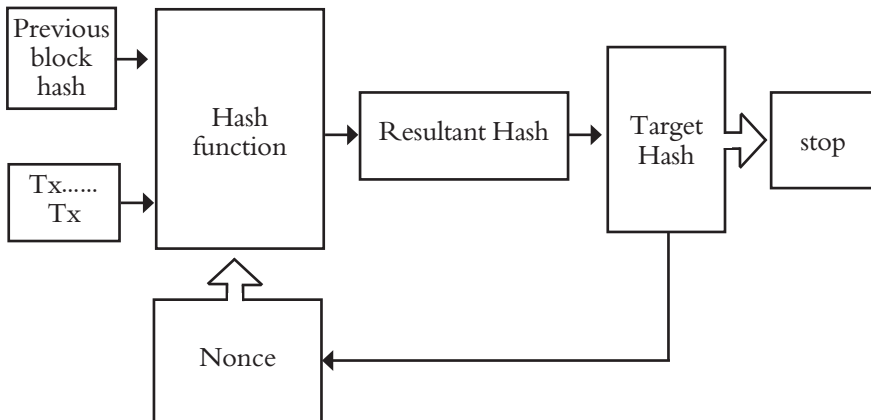
استفاده قرار گرفت. اثبات کار از لحاظ اقتصادی هزینه ورود اطلاعات غلط را افزایش می‌دهد (وانگ، ۱۴۰۱، ص ۲۸-۲۹). این الگوریتم به صورت خلاصه دارای فرایند ذیل است.

تراکنش‌های جدید به تمام گره‌های شبکه پخش می‌شود و پس از دریافت تراکنش‌ها در لاگ گره ذخیره می‌شوند.

- هر گره تراکنش‌ها را در یک بلوک کاندید جمع‌آوری می‌کند.
- گره‌ها بلوک‌های نامزد را به شبکه پیشنهاد می‌کنند.
- ماینرها هش بلوک جدید را ایجاد می‌کنند.

● هش حاصل در برابر مقدار هدف یعنی سختی شبکه بررسی می‌شود (Bashir, 2020, p.171). اگر هش حاصل کمتر از مقدار هدف باشد، آنگاه اثبات کار حل شده است، در غیر این صورت نانس افزایش می‌یابد و گره دوباره تلاش می‌کند. این فرایند تا زمانی ادامه می‌یابد که هش حاصل کمتر از هدف پیدا شود.

شکل ۷: الگوریتم اثبات کار

منبع: (Bashir, 2020, p.171)

پرداخت پاداش

همین که یک گره به نانس دست یافت، موفقیت خود را به همگان اعلام می‌کند. گره‌های دیگر ادعای وی را بررسی می‌کنند تا در صورت عدم صحت ادعا، بار دیگر برای یافتن نانس تلاش کنند. زمانی که بیش از پنجاه درصد گره‌ها ادعای وی را تأیید کنند، بلوک ساخته‌شده توسط وی در شبکه ثبت می‌شود و پاداش ساخت بلوک به وی تعلق می‌گیرد (Pinna & Ruttenberg, 2016).

این مفهوم در دفتر کل ذیل فرایند تراکنش انگیزشی از مؤلفه پردازش قرار می‌گیرد. پس از تأیید بلاک جدید، بلافاصله هر گره، تراکنش‌های موجود در لاگ خود را با تراکنش‌های بلاک جدید مقایسه می‌کند و اقدام به حذف موارد تکراری می‌نماید. تراکنش‌های باقیمانده تراکنش‌هایی هستند که هنوز ثبت نشده‌اند و منتظر ثبت شدن در یک بلاک جدید هستند (Antonopoulos, 2017, p.224).

گره‌های کامل شروع به ایجاد بلاک نامزد و قرارداد تراکنش‌ها در این بلاک و شروع مسابقه برای یافتن نانس می‌کنند. اولین تراکنشی که در هر بلاک قرار می‌گیرد در بردارنده جایزه استخراج بلاک است که شامل جایزه شبکه برای استخراج بلاک و کارمزد پرداختی توسط طرفین تراکنش است (Balamurugan, et al, 2023, p.140). به این تراکنش، تراکنش کوین بیس گفته می‌شود. تراکنش کوین بیس یک آدرس بیت کوین دارد که کل مبلغ این تراکنش را به حساب مالک گره منتقل می‌کند (Antonopoulos, 2017, p.225).

گام سوم: اتصال بلاک‌ها در بلاک چین

گره‌های کامل بیت کوین برخلاف گره‌های دیگر، یک کپی کامل از بلاک چین از اولین بلوک که توسط مخترع بیت کوین ایجاد شده تاکنون را نزد خود نگه می‌دارند. با پیدایش بلاک جدید، بلاک چین محلی به‌طور

پیوسته به روزرسانی شده و زنجیره بلاک‌ها توسعه می‌یابد. با دریافت هر بلاک جدید از شبکه، گره کامل آن را اعتبارسنجی کرده و سپس این بلاک را به بلاک‌چین موجود متصل می‌کند. برای ایجاد اتصال گره کامل باید هش بلاک قبلی را در سرایند بلاک وارد بررسی کند؛ یعنی هشی که در سرایند بلاک جدید به عنوان هش بلاک قبلی قرار گرفته است، باید واقعاً هش بلاک قبلی باشد و در این صورت بلاک جدید توسط گره به انتهای بلاک‌چین خود اضافه می‌شود (Antonopoulos, 2017, p.200).

ممکن است گره دیگری برخی از این تراکنش‌ها و تراکنش‌های دیگر را جمع‌آوری نموده و بلاکی در همین زمان به شبکه ارائه می‌کند و گره‌های مجاور وی نیز آن را تأیید نموده و به شبکه بلاک‌چین خود می‌افزایند. در این حالت شبکه با خطر فروپاشی مواجه می‌شود. دو زنجیره مجزا روی یک بلوک در حال تشکیل است که فرایند اجماع را با خطر نابودی مواجه می‌سازد. بلاک‌چین‌های متعدد برای حل این معضل راهکارهای متعددی ارائه داده‌اند. راهکارهایی نظیر بلندترین زنجیره برای حل این معضل ارائه شده‌اند (درشر، ۱۴۰۱، ص ۱۹۱). بلندترین زنجیره اثبات‌کننده کار بیشتر است (Balamurugan, et al, 2023, p.140).

در راهکار بلندترین زنجیره که متداول‌ترین راهکار حل معضل مزبور می‌باشد، هر گروهی که موفق شود اولین بلاک بعدی را بسازد، زنجیره بلندتر را شکل داده و کل گره‌های شبکه موظف هستند که این زنجیره را زنجیره اصلی حساب کنند. به صورت نادر اتفاق می‌افتد که هر دو زنجیره بلوک بعدی را هم باهم استخراج کنند. در این حالت معیار بلندترین زنجیره به ساخت سریع‌تر بلوک بعدی منتقل می‌گردد. در حالتی که زنجیره اصلی تعیین شد، بلاک‌های زنجیره دیگر مردود می‌شوند و تراکنش‌های آنها نیز جزء تراکنش‌های ثبت‌نشده محسوب می‌شوند و به مخزن تراکنش برگردانده می‌شوند (Antonopoulos, 2017, p.240-246).

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

بررسی قماری بودن لایه شبکه

در گام اول که روی دادن تراکنش است، فردی ضمن خرید کالا به فروشنده بیت کوینی به عنوان ثمن معامله پرداخت می‌کند و با استفاده از کیف پولی که مبتنی بر هاش و رمزنگاری عمل می‌کند اقدام به انتقال پول به کیف پول فرد مقابل می‌کند. کیف پول‌ها برای ثبت تراکنش در شبکه و رسمیت بخشیدن به این انتقال اطلاعات تراکنش را به شبکه ارسال می‌کنند و تراکنش‌ها پس از اعتبارسنجی بر اساس اصولی که ذکر شد در شبکه به عنوان تراکنش تأییدشده منظور می‌شدند. در هیچ‌کجای روند تاکنون با مغالبه و تلاش برای پیروزی بر رقیب مواجهه نیستیم؛ لذا قمار تا بدین جا قابل طرح نمی‌باشد.

اولین جایی که در معاملات مبتنی بر بیت کوین با رقابت مواجه می‌شویم، هنگام تلاش برای ثبت تراکنش‌ها در بلاک‌ها و رقابت بر سر به دست آوردن نانس می‌باشد. پس عنصر مغالبه یا همان تلاش برای پیروزی بر رقیب وجود دارد؛ اما عنصر مراهنه اگر به معنای گروگذاری و شرط بندی طرفینی باشد، در اینجا وجود ندارد؛ چون طرفین در صورت پیروزی به پاداش شبکه و کارمزد اعطایی توسط کاربران می‌رسند، نه مالی که گره‌های رقیب به وی می‌دهند؛ اما بنا بر مبنای نظر امام راحل و تحقیق که رهان به معنای مطلق وجود عوض از سوی هر کسی باشد، این عنصر نیز صادق است؛ اما امام راحل معتقدند که قید لعب نیز باید موجود باشد و در این مورد لعب صادق نیست؛ بنابراین تلاش برای استخراج نانس بنا بر نظر امام راحل مصداق قمار نیست و بنا بر مبنای تحقیق چون ثبت اطلاعات معاملات خدمتی واقعی است، رقابت بر سر آن مصداق جعله محسوب می‌شود و ارتباطی با قمار ندارد.

در هنگامی که یک گره پولی را خرج کرد و سپس تراکنشی با دستمزد بالاتر انجام داد و هر دو را با زمان اندکی به شبکه فرستاد و تراکنش دوم

پذیرفته شد، در این مورد هم می‌توان بحث فروش مال غیر را مطرح نمود اما ارتباطی با قمار ندارد.

همچنین در صورت بروز انشعاب اگر معیار بلندترین زنجیره را اتخاذ کنیم، با وجود اینکه دو گره استحقاق مساوی دارند و این معیار ممکن است سبب تضييع حق یک یا چند گره گردد، اما به هر صورت در این حالت نیز قمار رخ نمی‌دهد و شاید بتوان مبنای فقهی این انتخاب را قرعه دانست؛ زیرا حل مشکل انشعاب که ناشی از تراحم حقوق بین دو گره است مبتنی بر تصادف است و قرعه نیز مبتنی بر تصادف مشکلات را حل می‌کند و مورد قرعه به تعبیر امام راحل تنازع و تراحم در حقوق است (امام خمینی، ۱۳۸۱، ص ۳۹۹). نکته‌ای که قابل ذکر است، در قمار بدون وجود تراحم حقوق از ابتدا بنا بر تصادف پاداش توزیع می‌گردد؛ اما در قرعه فقهی پس از بروز تراحمات حقوقی در بخش واقعی و نبود هیچ‌گونه راه‌حل مشروع، قرعه لاجرم مطرح می‌گردد.

تلاش هکرها برای پیشی گرفتن از توان شبکه در خلق بلوک و ایجاد بلندترین زنجیره نیز فاقد عناصر اصلی قمار است و لذا قمار به حساب نمی‌آید.

لایه داده

لایه پروتکل نحوه عملکرد یک سیستم DLT را مشخص می‌کند. لایه شبکه لایه پروتکل را پیاده‌سازی می‌کند و لایه پروتکل و لایه شبکه در کنار هم پایه و اساس لازم برای لایه داده را تشکیل می‌دهند. این لایه دارای دو مؤلفه عملیات و ژورنال می‌باشد. مؤلفه عملیات شامل تمامی فرایندهایی می‌شود که از طریق آنها ژورنال و در نهایت دفتر کل با همکاری کاربران و در نتیجه تعامل آنها با سیستم ایجاد شده و تغییر می‌کند (Rauchs et al, 2018, p.66-69).

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

بررسی قماری بودن لایه داده

در این لایه مباحث حول منابع مجاز شبکه برای ارسال داده و مباحث مربوط به قراردادهای هوشمند مطرح می‌گردد که در بخش اول قمار اساساً قابل تصور نیست و بخش دوم نیز شامل مباحث قراردادهای هوشمند می‌گردد که ورود به سرفصلی مجزا و بسیار مفصل است که برای رعایت اختصار در این مقاله به آنها پرداخته نمی‌شود. پس بدون در نظر گرفتن مباحث مرتبط با قراردادهای هوشمند، مفهوم قمار در این لایه نیز قابل تصور نیست.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بیت کوین اولین رمزارزی است که با بهره‌گیری همزمان از مفاهیم شبکه هم‌تا به هم‌تا، اجماع توزیع‌شده، رمزنگاری، اثبات کار و ... توانست رمزارزی کاملاً غیرمتمرکز را ایجاد کند. صرف‌نظر از اینکه این رمزارزها منجر به خروج پول از عرصه مدیریت دولت‌ها می‌گردند و با توجه به سرمایه‌بر بودن ایجاد آنها عملاً سرمایه‌داران بزرگ دنیا این‌گونه ارزها را کنترل می‌کنند که در فقه حکومتی و با دیدگاه کلان باید مورد بررسی قرار گیرند، این رمزارزها دارای مزایا و معایب متعددی هستند و پرسش‌های متعددی در مورد ابعاد فقهی آنها مطرح گشته است.

این تحقیق با شرح تفصیلی فرایند استفاده از رمزارزها و نگهداری اطلاعات این تراکنش‌ها به بررسی یکی از ابعاد فقهی در بخشی از رمزارزها که بر الگوریتم اثبات کار استوارند پرداخت و ضمن بررسی لغوی و فقهی مفهوم قمار، تأکید اصلی بخش فقهی تحقیق را بر اندیشه‌های فقهی امام خمینی مبتنی نمود و قمار را در دیدگاه امام راحل لعب به همراه مغالبه برای رسیدن به عوض معنا نمود و بنا بر مبنای تحقیق قید لعب خصوصیتی ندارد و قمار به معنای وسیع‌تری می‌باشد.

در نهایت با بررسی تفصیلی معاملات مبتنی بر بیت کوین به این نتیجه

رسید که بر مبنای امام راحل و نیز برداشت نگارنده از مفهوم قمار، در این دست رمزارزها آلودگی به قمار وجود ندارد. البته ممکن است با کنار هم قراردادن مفاهیمی مانند غرر که به معنای در معرض نابودی قراردادن مال از روی جهالت به ارکان ارزش گذاری در معامله است و اسراف که نابود کردن مال در اثر مصرف بی رویه است به همراه روایاتی که بر حفظ و تنمیه مال تأکید دارند و نیز قمار که در معرض نابودی قراردادن مال در امور بیهوده است، بگوییم که شارع راضی به ورود به هیچ نوع فعالیتی نیست که بدون دربرداشتن پیامد عقلایی و مشروع، سبب اتلاف مال مسلمان گردد و در موارد مانند روی دادن انشعاب در زنجیره بلاک چین، سبب وارد شدن ضرر مالی قابل توجهی به فردی که زنجیره کوتاه تر را تشکیل داده است، می شود و بر این اساس استفاده از دفتر کل های مبتنی بر اثبات کار مشروع نیست؛ لکن ادعای مزبور نیز ارتباطی با قمار در فقه ندارد. در عین حال تحقیق در مورد مالیت بیت کوین، معاملات قمارگونه بیت کوین ناشی از سفته بازی بیش از حد در این بازار و یا غرری بودن معاملات بیت کوین، به همراه بررسی احکام ثانویه در معاملات مبتنی بر این رمزارز بسیار ضروری است و بدون آن تحقیقات نمی توان دیدگاه روشنی از حکم فقهی بیت کوین را استخراج نمود.

منابع و مآخذ

* قرآن کریم.

- ابن اثیر، مبارک بن محمد (۱۳۶۷). *النهاية في غريب الحديث والأثر*. قم، اسماعیلیان.
- ابن فارس، احمد بن فارس (۱۴۰۴ق). *معجم مقاییس اللغة*. قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. ۱۵ ج، بیروت، دار صادر.
- احمدی، جواد (۱۴۰۱). *فقه رمزارزها (ماهیت رمزارزها، احکام رمزارزها، بررسی فقهی ارز)؛ تقریرات درس آیت الله سید محمد رضا مدرس طباطبایی*. قم، انتشارات حوزه های علمی.
- اردبیلی، احمد بن محمد (۱۴۰۳ق). *مجمع الفائدة والبرهان*. قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- زهری، محمد بن احمد (۱۴۲۱ق). *تهذیب اللغة*. بیروت، احیاء التراث العربی.

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

انصاری دزفولی، مرتضی بن محمدامین (۱۴۱۱ق). کتاب المکاسب. قم، دارالذخائر
تاپ اسکات، دان. و تاپ اسکات، الکس (۱۳۹۹). انقلاب بلاک چین. ترجمه مازیار
معتمدی. تهران، راه پرداخت.

جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۳۷۶ق). الصحاح. بیروت، دار العلم للملایین.
حلبی، ابوالصلاح (۱۴۰۳ق). الکافی فی الفقه. اصفهان، کتابخانه امیرالمؤمنین (ع).
حلی (علامه)، حسن بن یوسف (۱۴۱۰ق). إرشاد الاذهان. قم، انتشارات اسلامی.
حلی (علامه)، حسن بن یوسف (۱۴۱۴ق). تذکرة الفقهاء. قم، آل البيت (ع).
حلی (علامه)، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ق). تحرير الأحكام الشرعية. قم، امام صادق (ع).
حلی، ابن ادریس (۱۴۱۰ق). السرائر. قم، انتشارات اسلامی.
حلی، محقق، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق). شرائع الإسلام فی مسائل الحلال والحرام. قم،
اسماعیلیان.

حمیری، نشوان بن سعید (۱۴۲۰ق). شمس العلوم. دمشق، دارالفکر.
خردمند، محسن (۱۳۹۸). بررسی فقهی استخراج و مبادله رمزارزها با تمرکز بر شبکه
بیت کوین. معرفت اقتصاد اسلامی، ۱۰ (۲۰).

خمینی، سیدروح الله موسوی (۱۳۷۹ق). کتاب البیع. قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام (ره).
خمینی، سیدروح الله موسوی (۱۴۰۰). موسوعة الإمام الخميني. قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار
امام خمینی (ره).

خمینی، سیدروح الله موسوی (۱۴۱۵ق). المکاسب المحرمة. قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار
امام (ره).

خمینی، سیدروح الله موسوی (۱۴۲۱ق). تحرير الوسيلة. قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام
(ره).

درشر، دانیل (۱۴۰۱). مبانی بلاک چین، مقدمه ای غیرفنی در ۲۵ گام. ترجمه سیاوش تفضلی.
تهران، راه پرداخت.

دیلمی، حمزة بن عبدالعزيز سلار (۱۴۰۴ق). المراسم العلوية والأحكام النبوية. قم، منشورات
الحرمين.

رشید عوده، مرادریق (۲۰۱۹). العملات الافتراضية تكييفها الفقهي وحكم التعامل بها. مجلة
الجامعة الإسلامية للعلوم الشرعية بالمدينة المنورة، ۱۸۹.

رضایی صدرآبادی، محسن، موسویان، سیدعباس، نوری، جواد، عیوضلو، حسین (۱۳۹۸).
تحلیل فقهی اقتصادی استخراج ارزهای مجازی در نظام اقتصادی اسلام (مطالعه موردی
بیت کوین). معرفت اقتصاد اسلامی، ۱۱ (۲۱).

زمخشری، محمود بن عمر (۱۳۸۶). مقدمه الأدب. تهران، مطالعات اسلامی دانشگاه تهران.

- زمخشری، محمود بن عمر (۱۹۷۹م). *أساس البلاغة*. بیروت، دار صادر.
- سمیران، محمد علی صالح (۲۰۱۹م). *ضوابط عملیة إصدار النقود العملات الرقمية*. فی کتاب مؤتمر العملات الافتراضیة فی المیزان، الامارات، جامعه الشارقة.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۱۵ق). *المقنع*. قم، موسسه امام هادی.
- طرابلسی، قاضی ابن براج (۱۴۰۶ق). *المهذب*. قم، انتشارات اسلامی.
- طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). *مجمع البحرین*. تهران، مرتضوی.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (۱۳۸۷ق). *المبسوط فی فقه الإمامیة*. تهران، المكتبة المرتضویة.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (۱۴۰۰ق). *النهاية في مجرد الفقه و الفتاوى*. بیروت، دارالکتب العربی.
- عاملی، شیخ حر (۱۴۰۹ق). *وسائل الشیعه*. قم، آل البیت.
- عاملی، محمد بن مکی (۱۴۱۷ق). *الدروس الشرعیة فی فقه الإمامیة*. قم، انتشارات اسلامی.
- فاضل موحدی لنکرانی، محمد (۱۳۹۰). *تفصیل الشریعة*. تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- فروزان، بهروز (۱۳۹۵). *رمزنگاری و امنیت شبکه*. ترجمه احد درفش چارطاق. تهران، مرتضی دشت.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (۱۴۱۵ق). *القاموس المحیط*. بیروت، دارالکتب العلمیة.
- فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ق). *المصباح المنیر*. قم، دارالهجرة.
- قادرمرزی، امید (۱۳۹۸). *رمزنگاری RSA بر پایه پردازش موازی*. تهران، آفتاب گیتی.
- کیدری، قطب الدین (۱۴۱۶ق). *إصباح الشیعة*. قم، امام صادق (ع).
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۶ق). *ملاذ الأخیار*. قم، کتابخانه آیه الله مرعشی.
- مرتضی زبیدی، محمد بن محمد (۱۴۱۴ق). *تاج العروس*. بیروت، دارالفکر.
- مصطفوی، حسن (۱۴۰۲ق). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*. تهران، مرکز الکتب للترجمة والنشر.
- مفید بغدادی، محمد بن محمد (۱۴۱۳ق). *المقنعة*. قم، کنگره جهانی هزاره.
- مهنا، عبدالله علی (۱۴۱۳ق). *لسان اللسان*. بیروت، دار الکتب العلمیة.
- میثمی، حسین، بیابانی، زینب (۱۳۹۹). *تحلیل ماهیت، استخراج و مبادله انواع رمزارزها و توکنها از منظر فقه اسلامی و قوانین کشور*. تهران، گزارش کارشناسی پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی، [pdf. ۱۲۶/katalog/https://iaif.ir/images/SAADATI1](https://iaif.ir/images/SAADATI1.pdf)
- نواب پور، علی رضا (۱۴۰۰). *دارایی دیجیتال، آشنایی با دفتر کل توزیع شده، توکن و رمزارز دیجیتال بانک مرکزی*. تهران، راه پرداخت.

ارزیابی قمارگونه بودن دفتر کل توزیع شده بیت کوین با تأکید بر اندیشه فقهی امام خمینی (ره)

وان لین وانگ، آریس (۱۴۰۱). *اقتصاد کریپتو*. ترجمه علی‌رضا نواب‌پور و محمدرضا قدوسی. تهران، راه پرداخت.

Antonopoulos, Andreas M. (2017). *Mastering Bitcoin Programming the Open Blockchain*. Sebastopol, O'Reilly Media.

Atzori, Marcella (2015). *Blockchain Technology and Decentralized Governance: Is the State Still Necessary?*. From https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2709713

Balamurugan, B. & Poongodi, T. & Manu, M. R. & Karthikeyan, S. & Sharma, Yogesh (2023). *Convergence of Blockchain, AI and IoT A Digital Platform*. London, CRC Press.

Bashir, Imran (2018). *Mastering Blockchain*. second Edition, Birmingham, packt.

Bashir, Imran (2020). *Mastering Blockchain*. Third Edition, Birmingham, packt.

Benos, Evangelos & Garratt, Rodney & Gurrola-Perez, Pedro (2017). *The economics of distributed ledger technology for securities settlement*. from https://www.researchgate.net/publication/323979798_The_Economics_of_Distributed_Ledger_Technology_for_Securities_Settlement.

Bonneau, Joseph & Millerx, Andrew & Clark, Jeremy & Narayanan, Arvind A. Kroll, Joshua & W. Felten, Edward (2015). *Research Perspectives and Challenges for Bitcoin and Cryptocurrencies*. from <https://www.ieee-security.org/TC/SP2015/papers-archived/6949a104.pdf>.

Cindy Vestergaard (2021). *Blockchain for International Security The Potential of Distributed Ledger Technology for Nonproliferation and Export Controls*. Berlin, Springer.

Febriandika, Nur Rizqi, Sukmana, Raditya (2018). *cryptocurrency position in islamic financial system case study of bitcoin*. from <https://pdfs.semanticscholar.org/3663/aa6340acc2a36a493fff0ec7843587afb34f.pdf>

Girasa, Rosario (2023). *Regulation of Cryptocurrencies and Blockchain Technologies*. Second Edition, London, palgrave.

Glaser, Florian (2017). *Pervasive Decentralisation of Digital Infrastructures, A Framework for Blockchain enabled System and Use Case Analysis*. Frankfurt from <https://www.semanticscholar.org/paper/Pervasive-Decentralisation-of-Digital-A-Framework-Glaser/859d0535e16095f274df-4d69df54954b21258a13>.

Haq ,Hina Binte, Ali, Syed Taha (2018). *Navigating the Cryptocurrency Landscape: An Islamic Perspective*. From <https://arxiv.org/abs/1811.05935>

- Ma'Sum Billah, Mohd, Mohammed, Amadu (2019). *Shari'ah Code of Ethics in Cryptocurrency*. from https://www.researchgate.net/publication/333846854_Shari'ah_Code_of_Ethics_in_Cryptocurrency.
- Nakamoto, Satoshi (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. from <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
- Ozиеv, Gapur , Yandiev, Magomet (2018). *Cryptocurrency Shari'ah Perspective*. from https://www.researchgate.net/publication/330441911_Cryptocurrency_from_a_shari'ah_perspective.
- Pinna, Andrea & Ruttenberg, Wiebe (2016). *Distributed ledger technologies in securities post-trading. Revolution or evolution?*. Frankfurt, European Central Bank, European Central Bank, From www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbop172.en.pdf.
- Rauchs, Michel & Glidden, Andrew & Gordon, Brian & Pieters, Gina & Recanatini, Martino & Rostand, François & Vagneur, Kathryn & Zhang, Bryan (2018). *Distributed Ledger Technology Systems A Conceptual Framework*. Lo Cambridge University Pressndon, from <https://www.jbs.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2020/08/2018-10-26-conceptualising-dlt-systems.pdf>.
- Ren, Wei & W. Beard, Randal (2008). *Distributed Consensus in Multi-vehicle Cooperative Control, Theory and Applications*. Berlin, Springer.
- Treiblmaier, Horst & Clohessy, Trevor (2020). *Blockchain and Distributed Ledger Technology Use Cases Applications and Lessons Learned*. Berlin, Springer.
- Yuneline, Mirza (2019). *Analysis of cryptocurrency's characteristics in four perspectives*. from https://www.researchgate.net/publication/334986357_Analysis_of_cryptocurrency's_characteristics_in_four_perspectives.
- Zulkhibri, Muhamed (2019). *Halal Cryptocurrency and Financial Stability*. from https://www.researchgate.net/publication/333852858_Halal_Cryptocurrency_and_Financial_Stability.